

Mgr Marcin Kamiński
Uniwersytet Kard. Stefana Wyszyńskiego
w Warszawie

Przemoc w rodzinie a przestępstwo znęcania się unormowane w art. 207 kodeksu karnego

Rodzina jako podstawowa komórka społeczna realizuje wiele różnorodnych zadań, do których należy np. socjalizacja pierwotna dziecka. Jednakże nie każda funkcjonuje w sposób prawidłowy, może być dysfunkcyjna na różnych płaszczyznach swego istnienia. Przykładowo dysfunkcja może mieć charakter całkowity, co oznacza, iż zadania realizowane przez nią kończą się całkowitym niepowodzeniem, w związku, z czym realizacja tych zadań powinna zostać przeniesiona na specjalistyczne instytucje. Dysfunkcja może mieć również charakter częściowy, gdy w rodzinie pewne podstawowe funkcje nie są realizowane w sposób prawidłowy. Dysfunkcje takie mogą przyjmować charakter socjalizacyjny, ekonomiczny, opiekuńczy, wychowawczy, moralny czy też emocjonalny. Jednym z przejawów dysfunkcji rodziny jest niewątpliwie występująca w niej przemoc (Cudak, 2011, s. 64).

1. Psychologiczne i prawne aspekty przemocy

Rozważania dotyczące psychologicznych oraz prawnych aspektów przemocy w rodzinie rozpocząć należy od zdefiniowania pojęcia „przemoc”. W potocznym rozumieniu, zgodnie z internetowym słownikiem języka polskiego PWN przemoc to „przewaga wykorzystana w celu narzucenia komuś swojej woli, wymuszenia czegoś na kimś; też: narzucona komuś bezprawnie władza”. Podobne, lecz bardziej rozbudowane definicje występują na gruncie psychologii.

1.1. Definiowanie przemocy

W definiowaniu przemocy wyróżnia się trzy kryteria, czyli rodzaj zachowania sprawcy, intencje sprawcy, skutki ponoszone przez ofiarę. Na podstawie tego rozróżnienia powstały grupy definicji przemocy, z których należy przytoczyć te, które nawiązują do poszczególnych kryteriów. Definicję, wskazującą na intencję działalności sprawcy jest zaproponowana przez Sussman oraz Steinmetz – „Przemocą jest każde zachowanie, którego intencją jest wyrządzenie fizycznej krzywdy drugiemu człowiekowi, lub też czyn, który jest postrzegany jako mający taką intencję” (Badura-Madej, Dobrzyńska-Mesterhazy, 2000, s. 12). Definicję, która nawiązuje do skutków przemocy ponoszonych przez ofiarę, jest ta, zaproponowana przez Pospiszyl – „Przemoc to wszystkie nieprzypadkowe akty godzące w osobistą wolność jednostki lub przyczyniające się do fizycznej lub psychicznej szkody osoby, wykraczające poza społeczne zasady wzajemnych relacji” (Tamże, s. 12). Natomiast między innymi na zachowanie sprawcy wskazuje definicja, którą przedstawiła Państwowa Agencja Rozwiązywania Problemów Alkoholowych w Programie Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie. Zgodnie z tą definicją

przemocą jest „zamierzone i wykorzystujące przewagę sił działanie skierowane przeciw członkowi rodziny, które narusza prawa i dobra osobiste, powodując cierpienie i szkody” (Badura-Madej, Dobrzyńska-Mesterhazy, 2000, s. 12).

Definicja przedstawiona w Programie wskazuje na zamierzone działania członków rodziny przeciwko innym członkom rodziny. Jednakże w literaturze pojawia się pogląd, iż możliwe jest działanie o charakterze przemocy, które nie jest zamierzone, bądź świadome. Pospiszyl przedstawiła definicję przemocy domowej, która wskazuje właśnie na możliwość wystąpienia takiego niezamierzonego działania. W jej ujęciu przemocą w rodzinie jest „działanie lub zaniechanie w ramach rodziny, dokonywane przez jednego z jej członków przeciwko pozostałym, z wykorzystaniem istniejącej lub stworzonej przez okoliczności przewagi sił lub władzy, godzące w ich prawa albo dobra osobiste, a szczególnie w ich życie lub zdrowie (fizyczne lub psychiczne) oraz powodujące w nich szkody lub cierpienie” (Cudak, 2011, s. 65). Zgodnie przedstawiona definicją możliwe jest wystąpienie przemocy, która nie miała intencjonalnego charakteru.

1.2. Rodzaje i formy przemocy

Przytoczone definicje dotyczą przemocy w ogóle, natomiast z punktu widzenia niniejszego opracowania najistotniejsza jest przemoc, która występuje w rodzinie. W ramach psychologii najpopularniejszym określeniem tego typu przemocy jest właśnie przemoc w rodzinie, czyli domestic violence. W ramach tego pojęcia możliwe jest dokonanie podziału na poszczególne rodzaje przemocy ze względu na osobę sprawcy, jak i ofiary.

W związku, z czym możliwe jest wyróżnienie przemocy rodziców wobec dziecka, przemocy wobec osób starszych w rodzinie, czy też przemocy wobec partnera, którą to można również podzielić na wzajemną przemoc w parze, przemoc w związku partnerskim oraz przemoc małżeńską (Badura-Madej, Dobrzyńska-Mesterhazy, 2000, s. 12). Definicją odpowiadającą ogólnemu rozumieniu przemocy w rodzinie jest ta zaproponowana w wyżej wspomnianym Programie Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie, która wskazuje na zawężony zakres osób pokrzywdzonych działaniem sprawcy, czyli członków rodziny.

Przytoczone zostały definicje przemocy oraz wskazano na rozróżnienie przemocy w rodzinie ze względu na stronę podmiotową, należy dokonać jeszcze jej rozróżnienia ze względu na stronę przedmiotową. Wyróżnia się dwie podstawowe kategorie przemocy, do których dodaje się również niekiedy trzecią. Tymi dwiema podstawowymi kategoriami są przemoc fizyczna oraz psychiczna, natomiast trzecią jest przemoc seksualna. Nie są to kategorie wyczerpujące, ponieważ niektórzy autorzy wyróżniają jeszcze przemoc innego rodzaju, przykładowo – znęcanie się nad ulubionymi zwierzętami domowymi, czy też niszczenie własności (Badura-Madej, Dobrzyńska-Mesterhazy, 2000, s. 14). W opracowaniu Regionalnego Ośrodka Polityki Społecznej w Białymstoku z 2012 roku - „Diagnoza zjawiska przemocy w rodzinie w województwie podlaskim. Przemoc jako przyczyna dysfunkcji rodzin” poza wyżej wymienionymi rodzajami przemocy – fizycznej, psychicznej i seksualnej, wskazano również na występowanie przemocy w formie ekonomicznej i zaniedbania. Przemoc ekonomiczna „ma na celu uzależnienie finansowe od sprawcy np. ograniczanie dostępu do wspólnych środków finansowych, niezaspokajanie podstawowych potrzeb materialnych rodziny” natomiast

zaniedbanie określono jako stworzenie „stanu wynikającego z braku dbałości czy też opieki, stosowanego najczęściej wobec dzieci, osób starszych, niepełnosprawnych, chorych”, może ono przybrać formę zaniedbania żywieniowego, higienicznego, medycznego itd.

Przemocą fizyczną jest takie intencjonalne zachowanie, którego konsekwencją może być uszkodzenie ciała, niezależnie od wystąpienia bądź nie następstwa w tej postaci. Konsekwencje zdrowotne przemocy fizycznej nie mają wyłącznie charakteru natychmiastowego, czyli np. złamania ręki czy nosa, lecz mogą mieć charakter długofalowy. Przykładowo u kobiet w ciąży, które były ofiarami przemocy fizycznej ze strony partnera częściej dochodziło do poronień bądź przedwczesnych porodów. Do przemocy fizycznej można zaliczyć takie zachowania jak: uderzanie pięścią, przypalanie papierosem, kopanie, szarpanie za włosy, policzkowanie, oplucie, drapanie, rzucanie przedmiotami, uderzanie przedmiotami, wiązanie, kneblowanie itd. (Badura-Madej, Dobrzyńska-Mesterhazy, 2000, s. 14).

Przemoc psychiczną określa się w przypadku związków małżeńskich jako małżeński terror, przez co nawiązuje się do działania terrorystów, którzy przetrzymują zakładników, w przypadku sytuacji rodzinnej metaforycznym terrorystą jest sprawca przemocy psychicznej, natomiast ofiara odgrywa rolę zakładnika. Przemoc psychiczna doprowadza do zniszczenia poczucia własnej wartości oraz poczucia godności ofiary. Do jej form zaliczyć można takie działania jak: groźby, zastraszanie, wykorzystywanie emocjonalne, manipulowanie, wzbudzanie poczucia winy, obrażanie, obwinianie, wyzwiska, wmawianie choroby psychicznej, odmawianie współżycia seksualnego, izolowanie – zabranianie opuszczania domu, zabranianie kontaktowania się z innymi osobami, korzystania z telefonu/komputera, wykorzystywanie dzieci w celu sprawowania kontroli bądź wzbudzenia poczucia winy, kontrola wydawania pieniędzy, negatywne nastawianie dzieci do drugiego współmałżonka itd. (tamże, s. 15-16).

Przemocą seksualną określa się zmuszenie drugiej osoby do podjęcia aktywności seksualnej wbrew jej woli, bądź kontynuowanie aktywności seksualnej w sytuacji, gdy druga osoba nie jest w pełni świadoma (np. w wyniku spożycia alkoholu, odurzenia narkotykami itd.), czy też obawia się odmówienia podjęcia czynności seksualnej. Zmuszanie może mieć charakter użycia siły fizycznej, jak też groźby użycia siły, czy też zastosowania szantażu emocjonalnego czy podstępny. Przykładami przemocy seksualnej są: gwałt, stosunki analne bądź oralne wbrew woli drugiej osoby, nagrywanie bądź robienie zdjęć drugiej osoby w czasie aktywności seksualnej bez jej zgody, zmuszanie do oglądania pornografii itd. (Badura-Madej, Dobrzyńska-Mesterhazy, 2000, s. 15).

Beata Parysiewicz (2012, s. 90) przedstawiła podział form przemocy w oparciu o kryteria – przemoc aktywna/bierna przy podziale jej na przemoc fizyczną, psychiczną oraz seksualną.

Podział ten ilustruje tabela nr 1.

RELACJE W RODZINIE

Tabela 1. Formy przemocy

Formy przemocy	Przemoc fizyczna	Przemoc psychiczna	Przemoc seksualna
Przemoc aktywna	Bicie	Napad na więzi społeczne ofiary	Kazirodztwo
	Zniewolenie przy użyciu siły	Napad na dawną lub obecną tożsamość ofiary czyli karanie jej za bycie sobą: poniżanie, zawstydzanie, zastraszenie, szantaż	Wykorzystanie seksualne: 1) bez kontaktu fizycznego, 2) pobudzenie intymnych części ciała, 3) kontakty oralno-genitalne, 4) stosunki udowe, 5) penetracja seksualna, 6) seksualne wyzyskiwanie dzieci, 7) powiązane z innymi formami przemocy
	Uwięzienie		
Przemoc bierna	Zaniedbanie sfery fizycznej: podstawowych potrzeb fizycznych, niespełnienie standardów medycznych związanych ze zdrowiem i życiem człowieka	Zaniedbanie emocjonalne: brak wsparcia emocjonalnego, nadopiekuńczość, niewłaściwe wymagania, przemoc w obecności dziecka, tolerowanie używania środków psychoaktywnych, tolerowanie zachowań nagannych społecznie	Brak należytej opieki: tolerowanie lub zachęcanie do prostytucji
	Zaniedbanie zapewnienia opieki: porzucenie, zaniechanie opieki, narażenie bezpieczeństwa fizycznego	Zaniedbanie zdrowia psychicznego osoby: brak koniecznych lub sugerowanych konsultacji z lekarzem, psychologiem czy pedagogiem	
		Zaniedbanie edukacyjne wobec dziecka: tolerowanie jego wagarowania, niezapisanie go do szkoły, lekceważenie specjalnych potrzeb edukacyjnych dziecka	

Źródło: B. Parysiewicz, Dziecko jako sprawca przemocy (w:) Przemoc w małżeństwie i w rodzinie, red. M. Chuchra, J. Jęczeń, Wydawnictwo KUL, Lublin 2012, s. 90

2. Czynniki ryzyka przemocy

Badania wykazały, iż istnieją czynniki, które wskazują na występowanie zwiększonego ryzyka przemocy w rodzinie. Czynniki te można podzielić na: stałe – takie, które zawsze zwiększają ryzyko wystąpienia przemocy; zależne – takie, które zwiększają te ryzyko w przypadku wystąpienia razem z czynnikami stałymi; okresowe – związane z konkretnymi okresami w czasie trwania związku. Czynnikiem stałym są: nadużywanie alkoholu oraz dziedziczenie wzorców zachowania z rodziny pochodzenia, w której występowała przemoc. Natomiast do czynników zależnych zaliczyć można status zawodowy oraz status socjoekonomiczny. Przykładem jest stosowanie przez mężczyznę przemocy wobec żony w przypadku, gdy uzyskuje ona wyższe dochody, wtedy też partner poprzez przemoc wzmacnia swój autorytet, który w jego oczach jest nadwątlony przez niższe zarobki. Natomiast w odwrotnej sytuacji przemoc może stanowić narzędzie dominacji nad żoną np. poprzez kontrolowanie jej wydatków, finansowanych z zarobków męża. Do czynników okresowych zaliczyć można wczesne stadium związku, czy też okres ciąży, bądź separacji i postępowania rozwodowego. W okresach tych może wzrastać stosowanie przemocy wobec partnera (Parysiewicz, 2012, s. 18-19).

Badania potwierdzające zależność występowania przemocy między innymi od warunków materialnych rodziny przeprowadziła Jolanta Maćkiewicz, zgodnie z nimi na 39 badanych rodzin, posiadających bardzo dobre warunki materialne przemoc fizyczna wystąpiła w 2 rodzinach, co daje 5%. W przypadku 214 rodzin z dobrymi warunkami materialnymi przemoc fizyczna wystąpiła w 41 rodzinach, co daje 19%. W przypadku przeciętnych warunków materialnych na 95 rodzin w 37 wystąpiła przemoc, co daje 39%. Natomiast na 34 rodziny, które charakteryzowały się złymi warunkami materialnymi, przemoc wystąpiła w 14, czyli w 41% (2009, s. 80).

Irena Pospiszyl wskazuje, iż przemoc wobec kobiet w związku ma pewnego rodzaju obciążenia kulturowe, ponieważ jeszcze do XX wieku w ustawodawstwach Europejskich istniały przepisy umożliwiające mężowi wykonanie wobec żony kary chłosty, natomiast w Stanach Zjednoczonych Ameryki funkcjonowało tak zwane „prawo kciuka”, zgodnie z którym mąż miał prawo bicia żony jednakże prętem nie grubszym od kciuka. Autorka przeprowadziła badania, w których 34% badanych mężczyzn przyznało się do stosowania wobec żony przemocy fizycznej (1994, s. 65). Pospiszyl stawia tezę, iż do przemocy wewnątrz małżeńskiej najczęściej dochodzi wśród młodych ludzi, w wieku do 30 roku życia, co potwierdzają badania Blackman, zgodnie z którymi w parach, w których dochodziło do przemocy w 55,6% przypadków dochodziło do pobicia się w ciągu pierwszych dziesięciu lat wspólnego pożycia. W małżeństwach, w których dochodzi do stosowania przemocy wobec kobiet, działania mężów nie są sporadyczne, w 33% mężów bijących żony czyniło to trzy razy w roku albo więcej, natomiast 16% nie więcej niż trzy razy w roku, a 33% jeden raz w roku (Pospiszyl, 1994, s. 66-67). Przemoc męża wobec żony wynikać może z erozji rodziny, dezorientacji co do wykonywanej w niej funkcji, problemów z nałogami, bezrobocia. Mężczyzna może bić żonę, ponieważ „jest zbyt mało mężczyzną” – nie jest w stanie utrzymać rodziny, pozbawiony jest odpowiednich wzorców itd. (Lipowska-Teutsch, 1998, s. 20).

Irena Jundziłł przedstawiła katalog przyczyn znęcania się rodziców nad dzieckiem, do których zaliczyła: konflikty małżeńskie – rozbitcie rodziny; pochodzenie dziecka ze związków pozamałżeńskich; alkoholizm i inne patologie rodzinne; przeżywane przez rodziców frustracje; niespełnienie przez dziecko oczekiwań rodziców; błędy wychowawcze; kary za domniemane lub rzeczywiste wykroczenia; niską świadomość wychowawczą rodziców. Według autorki dziecko rozwija się prawidłowo w rodzinie, w której osiągnięto sukces małżeński, który definiuje jako „niewątpliwie subiektywne poczucie szczęścia obojga małżonków” (1993, s. 49). W rodzinie takiej konflikty, chociaż nieuniknione, mogą kończyć się pozytywnym rozwiązaniem bez pozostawiania śladów (Jundziłł, 1993, s. 49). Autorka wskazała również, iż dziecko „nieślubne” narażone jest na przemoc ze strony rodzica, który nie jest jego rodzicem biologicznym (1993, s. 51). Następną przyczyną znęcania się wobec dzieci może być alkoholizm, autorka przedstawiła tezę, iż u dzieci alkoholików stwierdza się: zaburzenia nerwicowe, lęki, trudności w nauce, urazy, zaburzenia zachowania (1993, s. 54).

Następną przyczyną, która powoduje znęcanie się nad dziećmi, jest zdaniem autorki przeżywana przez rodziców frustracja, którą zdefiniowała jako „stany psychiczne wywołane zablokowaniem potrzeb. Niezaspokojone potrzeby i nie zrealizowane ludzkie pragnienia powodują stan niezadowolenia i zawiedzionych nadziei. Organizm, broniąc się przed długo trwającym przygnębieniem, wywołanym niemożliwością zaspokojenia silnej potrzeby, uruchamia takie mechanizmy obronne, jak agresja lub wycofanie” (1993, s. 56). Agresja spowodowana frustracją nie jest kierowana na przedmioty, które wiążą się z zablokowaną potrzebą, lecz na osoby z najbliższego otoczenia, w tym własne dzieci. Niespełnienie przez dziecko oczekiwań rodziców wiązać się może z brutalnym karaniem dziecka za odstępstwa od wymagań rodziców, w wyniku, czego dziecko może zatracić poczucie własnej wartości oraz bać się nowych zadań, co cofa dziecko w rozwoju (1993, s. 60). Błędy rodzicielskie wynikają z braku prawidłowego przygotowania do wychowywania dziecka, co wiązać się może zarówno z przemocą fizyczną jak i psychiczną, przykładowo poprzez nie realizację potrzeb dziecka (1993, s. 62). Drastycznym przykładem tego typu działania była śmierć dziewczynki z Brzeznej pod Nowym Sączem, która zgodnie z orzeczeniem patologa została zagłodzona przez rodziców – jej organizm był wyniszczony z powodu niedożywienia, gdyż rodzice stosowali dietę zaproponowaną przez miejscowego „znachora”, unikali również publicznej opieki medycznej, co doprowadziło do tragedii. Jest to przykład zaniedbania dziecka, które może przejawiać się w zapewnieniu elementarnej higieny, karmienia, ochrony przed zimnem w przypadku małych dzieci, a w przypadku dzieci starszych brak zapewnienia bezpiecznego związku emocjonalnego oraz odpowiedniej stymulacji poznawczej (Lipowska-Teutsch, 1995).

Błędy zdarzają się w również w innych aspektach wychowania dziecka. Karanie za złe zachowanie dziecka powinno spowodować jego poprawę, wywołać w nim chęć oraz potrzebę poprawy siebie i naprawienia wyrządzonego zła. Jednakże Irena Jundziłł uważa, iż kary cielesne są okrutne i poniżają dziecko, stanowiąc wyłącznie przejaw okrucieństwa lub złej woli rodziców (1993, s. 66). Niska świadomość wychowawcza rodziców wynika z posiadania przez nich potocznej wiedzy o wychowaniu, pochodzącej z doświadczenia wyniesionego przez nich z własnego domu rodzinnego, zaczerpniętego z pracy, telewizji, czy też doświadczeń znajomych, co nie zawsze stoi w zgodności z nauką o wychowaniu. Może to prowadzić do popełniania wyżej omówionych błędów wychowawczych (1993, s. 69).

3. Skala problemu

Detlev Frehsee przedstawia wyniki badań ankietowych przeprowadzonych na grupie 2392 dorosłych mieszkańców Republiki Federalnej Niemiec dotyczące kar stosowanych wobec nieletnich, w których przedstawiono 9 typów sankcji wobec nieletnich, do których stosowania przyznała się następująca liczba osób badanych: klapsy (81,5% respondentów), zakaz oglądania telewizji (66,7% respondentów), zakaz wychodzenia z domu (64,2% respondentów), krzyczenie (52% respondentów), mocne klapsy (43,6% respondentów), urywanie kontaktu (36,9% respondentów), zmniejszenie kieszonkowego (34,5% respondentów), bicie (30,6% respondentów), bicie przy użyciu paska/kija (10,7 % respondentów) (1996, s. 5). Poszczególne kary wyczerpują znamiona przemycy psychicznej bądź fizycznej, co potwierdza fakt, iż rodzice stosują niewłaściwe kary.

Skalę tego problemu w Polsce pomogą przedstawić statystyki. Otóż zgodnie z badaniami CBOS z 1993 oraz 1996 roku, które zostały przeprowadzone na próbie 1087 dorosłych, zamężnych kobiet 18% z nich przyznało, iż było ofiarami przemocy domowej (Skrzypnik, Skórka, Studzienek, Szwed, Zgółka, s. 3). Poniższa tabela przedstawia liczbę postępowań oraz stwierdzonych przestępstw, w którzy zarzucono sprawcy popełnienie przestępstwa określonego w kodeksie karnym jako znęcanie się. Przy przestępstwach tych ofiarami nie są wyłącznie kobiety ani członkowie rodziny, jednakże statystyka umożliwi poznanie przybliżonej skali zjawiska, jakim jest przemoc w rodzinie (przybliżonej, ponieważ nie każdy akt przemocy jest zgłaszany organom ścigania oraz co zostanie wyjaśnione w dalszej części pracy, nie każdy akt przemocy w rodzinie jest traktowany przez organy ścigania jako znęcanie się).

Tabela 2. Liczba wszczętych postępowań oraz stwierdzonych przestępstw w zakresie art. 207 § 1 – 3 kodeksu karnego

Rok	liczba postępowań wszczętych	liczba przestępstw stwierdzonych	Rok	liczba postępowań wszczętych	liczba przestępstw stwierdzonych
2013	29881	17519	2005	37457	22652
2012	29193	17785	2004	37507	22610
2011	29958	18832	2003	38378	23388
2010	30534	18759	2002	37606	23921
2009	33267	20505	2001	36337	24200
2008	34206	21167	2000	35255	23308
2007	34979	22800	1999	32037	22710
2006	39723	24543			

Źródło: Policja.pl, Statystyka znęcanie się (art. 207)¹

¹<http://statystyka.policja.pl/st/kodeks-karny/przestepstwa-przeciwko-7/63507,Znecanie-sie-art-207.html> [dostęp: 9 czerwca 2014]

4. Znęcanie się

Przestępstwem związanym ze stosowaniem w rodzinie zarówno przemocy fizycznej, jak i psychicznej jest tak zwane „znęcanie się”, unormowane w art. 207 kodeksu karnego. Zgodnie z tym artykułem:

„§ 1. Kto znęca się fizycznie lub psychicznie nad osobą najbliższą lub nad inną osobą pozostającą w stałym lub przemijającym stosunku zależności od sprawcy albo nad małoletnim lub osobą nieporadną ze względu na jej stan psychiczny lub fizyczny, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5.

§ 2. Jeżeli czyn określony w § 1 połączony jest ze stosowaniem szczególnego okrucieństwa, sprawca podlega karze pozbawienia wolności od roku do lat 10.

§ 3. Jeżeli następstwem czynu określonego w § 1 lub 2 jest targnięcie się pokrzywdzonego na własne życie, sprawca podlega karze pozbawienia wolności od lat 2 do 12”.

Znęcaniem się można określić zarówno działanie, jak i zaniechanie, które polega na umyślnym zadawaniu bólu fizycznego bądź cierpienia psychicznych i moralnych, które jest zarówno jednorazowe lub też powtarzające się, jednakże musi być rozciągnięte w czasie oraz intensywne. Przykładami takich działań może być bicie, głodzenie, wyrzucanie z mieszkania, straszenie, grożenie śmiercią, powołanie nadmiernej przykrości itd. (Gardocki, 2010, s. 273). Istotne jest by sprawca działał w zamiarze bezpośrednim lub ewentualnym, czyli zmierzał zadać cierpienia fizyczne bądź moralne, lub też możliwość taką przewidywał i godził się z tym (Marek, 2005, s. 510). Działaniem takim może być również poddanie się innej czynności seksualnej, które jest również penalizowane w artykule 197 § 3 kodeksu karnego, działaniem takim może być np. zmuszanie do onanizacji. W przypadku wystąpienia przesłanek określonych w art. 207 kodeksu karnego, to jest np. stosunku zależności, działanie te będzie mieściło się w ramach znęcania się, co potwierdza wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 13 listopada 2008 r. (II AKa 303/2008, publikacja Orzecznictwo Sądu Apelacyjnego w Katowicach i Sądów Okręgowych 2009/1 poz. 7) – „Zmuszenie pokrzywdzonego do poddania się innej czynności seksualnej, poza wyczerpaniem znamion przestępstwa z art. 197 § 3 kk, jako upokarzające pokrzywdzonego i na ten efekt ukierunkowane, jest jednym z modalnych zachowań znęcania się nad pokrzywdzonym”. W ocenie orzecznictwa sądowego znęcanie się jest działaniem, które składa się z wielu czynów – wyrok Sądu Apelacyjnego w Szczecinie z dnia 10 lipca 2013 r. (II AKa 119/2013, publikacja LexPolonica nr 7407540) - „Przestępstwo, o którym mowa w art. 207 § 1 k.k. należy do kategorii przestępstw wieloczynowych, a więc takich których czas popełnienia wyznacza ostatni moment działania sprawcy”.

Przykład znęcania się psychicznego nad członkami rodziny, które zostało uznane za wypełniające znamiona przestępstwa określonego w art. 207 § 1 kodeksu karnego znaleźć można w orzecznictwie Sądu Apelacyjnego w Katowicach. Dnia 22 czerwca 2006 r. sąd ten wydał wyrok w sprawie, w której sprawca zabił w odstępach czasu dwa zwierzątka należące do członków rodziny (II AKa 199/2006, publikacja Krakowskie Zeszyty Sądowe 2006/11 poz. 59). Sąd orzekł co następuje: „Oskarżony, strzelając z wiatrówki, uśmiercił świnkę morską i kanarka. Zwierzęta te należały do jego dzieci. Przepis art. 6 ustawy z dnia 21 sierpnia 1997 roku o ochronie zwierząt (Dz. U. 1997 r. Nr 111 poz. 724 ze zm.) zabrania nieuzasadnionego

i niehumanitarnego zabijania zwierząt. Z kolei przepis art. 33 ust. 1 tej ustawy wymienia przypadki uzasadniające uśmiercanie zwierząt, wskazując na potrzeby gospodarcze, względy humanitarne, konieczność sanitarną, potrzeby nauki lub nadmierną agresywność, powodującą bezpośrednie zagrożenie dla zdrowia lub życia ludzkiego. Żadna z tych przesłanek nie wystąpiła na gruncie niniejszej sprawy. W tej sytuacji zachowanie oskarżonego było całkowicie nieuzasadnione i niczym nieusprawiedliwione. Biorąc pod uwagę różne daty tych czynów, rozmiary zwierząt i wielkość śrutu, należy wykluczyć, aby jego zachowanie było przypadkowe. Strzelając do tych zwierząt, umyślnie je uśmiercił. Ocena jego zachowania prowadzi do wniosku, jak słusznie uznał sąd orzekający, że świadomie i umyślnie uśmiercił te zwierzęta i był to element psychicznego znęcania się nad członkami swojej rodziny. Jego działanie było ponadto podyktowane również chęcią sprawienia przykrości członkom rodziny, wyrazem zademonstrowania swej siły, poczucia bezkarności i podporządkowania ich swojej woli. Zastosowana w tym przypadku przemoc skierowana została do otoczenia osób pokrzywdzonych, czyli zwierząt i miała na celu oddziaływanie na ich świadomość oraz wolę. Podzielając argumentację skarżącego, że te czyny oskarżonych były z jednej strony elementami znamion przestępstwa znęcania się, określonego w art. 207 kk i jednocześnie wypełniły znamiona przestępstwa określonego w art. 35 ust. 1 ustawy z dnia 21 sierpnia 1997 roku o ochronie zwierząt, należało przyjąć konstrukcję kumulatywnego zbiegu przepisów ustawy w oparciu o treść art. 11 § 2 kk.”.

Głównym dobrem prawnym chronionym przez ten przepis jest rodzina, jednakże chroni on również poszczególne dobra prawne o węższym zakresie, takie jak: zdrowie, wolność czy nietykalność cielesna. Tezę tę potwierdza postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 16 grudnia 2009 r. (IV KK 168/2009, publikacja Biuletyn Prawa Karnego 2010/1) – „Zdaniem składu Sądu Najwyższego orzekającego w tej sprawie, jej realia uzasadniają przyjęcie, że oskarżony pomimo działania w ramach jednego „historycznie” zdarzenia, naruszając dobra osobiste takie jak zdrowie, wolność, nietykalność cielesną różnych osób, dopuścił się (z uwagi na zbiorowy - wieloczynowy charakter przestępstwa znęcania), co najmniej dwóch czynów”.

Działanie sprawcy musi być umyślne, nie da się znęcać nieumyślnie, to oznacza, iż sprawca tego przestępstwa musi działać świadomie i celowo, w związku, z czym znęcaniem się nie będzie przykładowo jednorazowy klaps w chwili zdenerwowania na zachowanie dziecka, lecz częste bicie, wynikające z nastawienia sprawcy do ofiary, co potwierdza wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 20 marca 2012 r. (II AKa 32/2012, publikacja Krakowskie Zeszyty Sądowe 2012/4 poz. 30) - „Przestępstwo znęcania się może być popełnione umyślnie i to wyłącznie z zamiarem bezpośrednim. Przesądza o tym znamię intencjonalne «znęca się», charakteryzujące szczególne nastawienie sprawcy”. Również znęcaniem się nie będzie pozostawianie dziecka bez opieki, bądź zła opieka nad dzieckiem, ponieważ z powodu braków w wiedzy dotyczącej właściwego opiekowania się dzieckiem nie można osobie takiej przypisać umyślności, co potwierdza Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 6 lutego 2003 r. (II AKa 532/2002, publikacja Krakowskie Zeszyty Sądowe 2003/7-8 poz. 70) – „Oskarżona M.G. źle wywiązywała się ze swoich obowiązków macierzyńskich. Niemniej brak jest jakichkolwiek dowodów wskazujących, iż motywem jej działania było zadawanie dziecku cierpień fizycznych i psychicznych i stąd trudno zgodzić się z apelacją prokuratora, że samo wadliwe opiekowanie się dzieckiem implikuje przyjęcie znęcania się nad nim pojmowanym przecież jako celowe jego

dręczenie, w szczególności gdy owe błędy w opiece nad dzieckiem polegały na zaniedbywaniu jego higieny, pozostawianiu śpiącego dziecka samego w domu bądź zabieraniu go ze sobą do baru, gdzie oskarżona spożywała alkohol lub zwlekanie z udzieleniem mu pomocy lekarskiej. Ta zresztą ostatnia okoliczność mogłaby stanowić podstawę do rozważenia odpowiedzialności karnej oskarżonej z art. 160 kk lub art. 162 kk.”.

Przy znęcaniu się istotne jest obiektywnie spojrzenie na działanie sprawcy, a nie subiektywne odczucie osoby pokrzywdzonej. Znęcaniem się nie będzie działanie, które nie powoduje u ofiary poważnego cierpienia moralnego (Bojarski, Bojarski, Filar, Filipkowski, Guzik-Makaruk, Górniok, Hoc, Hofmański, Kalitowski, Kulik, Paprzycki, Radecki, Sienkiewicz, Siwik, Tyszkiewicz, Wilk, Wąsek). Problemy natury psychicznej, bądź cierpienie fizyczne, które trwają przed okresem znęcania się oraz w jego trakcie, nie wpływają na umniejszenie winy sprawcy. To jest – nie można bronić się przed pogorszeniem się stanu psychicznego bądź fizycznego ofiary, spowodowanego znęcaniem się, jej poprzednimi problemami na tym tle, co potwierdził Sąd Apelacyjny we Wrocławiu wyrokiem z dnia 17 grudnia 2013 r. (II AKa 359/2013, publikacja LexPolonica nr 8244030) – „Fakt, że pokrzywdzona była konsultowana przez lekarza psychiatrę już przed okresem, kiedy oskarżony dopuszczał się względem niej zachowań agresywnych nie wyklucza tego, że to właśnie stosowana względem pokrzywdzonej przemoc spowodowała pogorszenie stanu zdrowia”.

Działanie bądź zaniechanie sprawcy musi być skierowane przeciwko osobie najbliższej, małoletniemu, osobie nieporadnej lub osobie, która pozostaje w stosunku zależności od sprawcy, czyli może to być żona, mąż, dzieci, rodzice, osoba niepełnosprawna/upośledzona, którą sprawca się opiekuje, pracownik, pacjent itd. Zgodnie z art. 115 § 11 kodeksu karnego za osobę najbliższą uważa się: małżonka, wstępnego, zstępnego, rodzeństwo, powinowatego w tej samej linii lub stopniu, osobę pozostająca w stosunku przysposobienia oraz jej małżonka, a także osoba pozostająca we wspólnym pożyciu. Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 21 marca 2013 r. (III KK 268/2012, publikacja Krakowskie Zeszyty Sądowe 2013/06, poz. 30) określił, iż „Termin „wspólne pożycie” obejmuje osoby, które – niezależnie od ich płci i wieku – razem ze sobą żyją, co zakłada prowadzenie wspólnego gospodarstwa domowego oraz (jak się zdaje) określoną więź psychiczną”. Wynika stąd, iż we wspólnym pożyciu pozostają zarówno osoby, które żyją razem w związku bez prawnego bądź religijnego usankcjonowania go, jak też przykładowo właściciele domu i lokatorzy, wynajmujący od nich pokój, zakładając, iż korzystają ze wspólnej łazienki/kuchni itd. Potwierdza taką tezę postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 7 stycznia 2010 r. (V KK 172/2009, publikacja Orzecznictwo Sądu Najwyższego w Sprawach Karnych 2010 poz. 7) – „Ustawodawca zakreślił w przepisie art. 207 k.k. bardzo szeroko przedmiot ochrony, obejmując nią nie tylko członków rodziny sprawcy, lecz także inne osoby podatne na znęcanie, które nie pozostają w związku rodzinnym, ani nie należą do kręgu osób najbliższych”.

Znęcaniem się natomiast w świetle prawa nie będzie wzajemne działanie małżonków, skierowane przeciwko współmałżonkowi, nawet, jeśli ma charakter przemocy fizycznej lub psychicznej. Wynika to z faktu, iż zgodnie z kodeksem karnym jedna z osób musi mieć pozycję przeważającą nad drugą, osobą tą będzie oczywiście znęcający się/znęcająca się. Pogląd taki wyraził Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 12 grudnia 2006 r (IV KK 395/2006, publikacja Orzecznictwo Sądu Najwyższego w Sprawach Karnych 2006 poz. 2413) – „Pojęcie «znęcanie się» na gruncie art. 207 kk zawiera w sobie istnienie przewagi sprawcy nad osobą

pokrzywdzoną, której nie może się ona przeciwstawić lub może to uczynić w niewielkim stopniu. Nie jest zatem możliwe wzajemne znęcanie się małżonków w tym samym czasie. Nie można także mówić o znęcaniu się, jeżeli ustalono, że aktywność i przedsiębiorczość pokrzywdzonej oraz jej zaradność życiowa poddają w wątpliwość fakt, że stanowi ona ofiarę przestępstwa. Nadto, przy braku innych pozytywnych ustaleń obrazujących zachowanie oskarżonego w kontekście znamion występkę z art. 207 § 1 kk, trudno doprawdy uznać, że wystarczające jest przypisanie mu odpowiedzialności karnej za znęcanie się nad byłą żoną tylko z tego powodu, że «od mężczyzny należy wymagać odpowiedniego zachowania w rodzinie». Kolejnym orzeczeniem wskazującym na fakt, iż konflikty małżeńskie nie stanowią znęcania się jest wyrok Sądu Najwyższego z dnia 16 listopada 1999 r. (WA 16/99, publikacja LexPolonica nr 2353560) – „Konflikt małżonków (wzajemne znieważanie) czy nawet używanie pod adresem żony gróźb, szarpanie za odzież, uniemożliwianie jej skorzystania z samochodu, i pomieszczenia mieszkalnego - nie wykazywał po stronie oskarżonego eskalacji w zadawaniu cierpień fizycznych i psychicznych jego żonie, ale uzależniony był od określonej sytuacji konfliktogennej. Konflikt ten nie wykazywał też w tym kierunku znacznej przewagi oskarżonego nad żoną. Zaakcentować należy, iż oskarżony był tylko skłócony z żoną, co nie stanowi sytuacji wyczerpującej okoliczności czynu z art. 207 § 1 kk.”.

Stosunkiem zależności określa się taką relację, w której pokrzywdzony nie może przeciwstawić się znęcaniu i jest skazany na jego znoszenie, ponieważ obawia się konsekwencji przeciwstawienia się, które pogorszyłyby jego sytuację, np. straciłby pracę, zostałby wyrzucony z mieszkania, utraciłby środki utrzymania itd. (Gardocki, 2010, s. 273). Taki pogląd wyraził sąd Apelacyjny w Katowicach wyroku z dnia 13 listopada 2008 r. (II AKa 303/2008, publikacja Orzecznictwo Sądu Apelacyjnego w Katowicach i Sądów Okręgowych 2009/1 poz. 7) – „Stosunek zależności stanowiący znamię przestępstwa z art. 207 § 1 kk, to taki stan, w którym sytuacja jednej osoby (materialna, zdrowotna lub choćby tylko psychiczna) uzależniona jest od sprawcy. Stosunek zależności zachodzi wówczas, gdy pokrzywdzony nie jest zdolny, z własnej woli, przeciwstawić się znęcaniu i znosi je, z obawy przed pogorszeniem swoich dotychczasowych warunków. Stosunek ten może wynikać także z sytuacji faktycznej stwarzającej dla sprawcy sposobność znęcania się, przy wykorzystaniu przewagi sprawcy nad słabszym pokrzywdzonym”.

Przestępstwo te posiada dwie postacie kwalifikowane – pierwsza zakłada działanie sprawcy ze szczególnym okrucieństwem, natomiast druga następstwo znęcania się w postaci targnięcia się pokrzywdzonego na własne życie. Zgodnie z komentarzem Kodeksu karnego opracowanego przez wydawnictwo NexisLexis „Szczególne okrucieństwo w zachowaniu sprawcy polega na zadawaniu pokrzywdzonemu dużych, nieuzasadnionych cierpień powodujących ból fizyczny oraz cierpień psychicznych” (Bojarski, Michalska-Warias, Piórkowska-Flieger, Szwarczyk). Natomiast targnięcie się ofiary na własne życie musi pozostawać w związku przyczynowo-skutowym z popełnionym przez sprawcę przestępstwem. Zgodnie z wyrokiem Sądu Najwyższego z dnia 3 czerwca 2004 r. (V KK 13/2004, publikacja Orzecznictwo Sądu Najwyższego w Sprawach Karnych 2004 poz. 1067) istotne jest również ustalenie faktu czy sprawca mógł przewidywać tego typu następstwo swojego postępowania – „W wypadku kwalifikowanego znęcania się, o którym mowa w art. 207 § 3 kk, oprócz ustalenia związku przyczynowego między aktami znęcania się, a targnięciem się ofiary na swoje życie,

niezbędne jest ponadto ustalenie, że sprawca tego przestępstwa następstwa swojego czynu co najmniej mógł przewidzieć”.

Podsumowując należy wskazać, iż nie każdy przypadek przemocy w rodzinie zostanie uznany przez sąd za znęcanie się. Działanie sprawcy musi wyczerpać ustawowe znamiona tego przestępstwa, to jest stanowić znęcanie się fizyczne lub psychiczne, skierowane przeciwko członkowi rodziny, przy czym zgodnie z orzecznictwem sądowym, musi być to działanie trwające przez jakiś czas, może składać się z wielu różnorodnych działań np. jednego dnia osoba, nad którą sprawca się znęca zostaje uderzona, następnego występuje u niej poczucie zagrożenia ze względu na słowa czy gesty kierowane ku niej przez sprawcę, kolejnego jest przez sprawcę znieważana itd. Sprawca musi działać umyślnie, z czego wynika, iż jego działanie ma jakiś cel. W przykładzie przytoczonym w pracy działanie sprawcy było motywowane chęcią sprawienia przykrości członkom rodziny oraz miało stanowić wyraz jego siły, poczucia władzy, bezkarności oraz ukazać członkom rodziny, iż są podporządkowani wobec sprawcy. Wynika stąd, iż jednorazowego klapsa, bądź kłótni małżeńskich, nawet często powtarzających się, nie można określić jako unormowane w kodeksie karnym znęcanie się. W przypadku kłótni małżeńskich obie strony są aktywne wobec siebie, co niweczy wymaganą przez normę art. 207 kodeksu karnego przewagę osoby znęcającej się nad ofiarą znęcania.

Bibliografia:

- Badura-Madej W., Dobrzyńska-Mesterhazy A., (2000), *Przemoc w rodzinie. Interwencja kryzysowa i psychoterapia*, Karków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Cudak S., *Przemoc psychiczna wobec dziecka jako forma dysfunkcji emocjonalnej w rodzinie*, *Pedagogika rodziny*, 2011 Nr 1(2), s. 63-70.
- Frehsee D., (1996) *Violence Toward Children in the Family and the Role of Law*, (W:) *Family Violence Against Children. A Challenge for Society* D. Frehsee, W. Horn, K. D. Bussmann (Red.) *Family Violence Against Children. A Challenge for Society*, (strony 3-16), Berlin-New York: Walter de Gruyter.
- Gardocki L., (2010), *Prawo karne*, Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck.
- Jundziłł I., (1993), *Dziecko – ofiara przemocy*, Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne.
- Lipowska-Teutsch A., (1995), *Rodzina a przemoc*, Warszawa: Państwowa Agencja Rozwiązywania Problemów Alkoholowych.
- Lipowska-Teutsch A., (1998) *Wychować, wyleczyć, wyzwolić*, Warszawa: Państwowa Agencja Rozwiązywania Problemów Alkoholowych.
- Mankowicz J., (2009), *Przemoc w wychowaniu rodzinnym*, Kraków: Impuls.
- Marek A., (2005), *Prawo karne*, Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck.
- Parysiewicz B., (2012), *Dziecko jako sprawca przemocy*, (W:) *Przemoc w małżeństwie i w rodzinie*, M. Chuchra, J. Jęczeń (Red.), *Dziecko jako sprawca przemocy*, (str. 89-101), Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Pospiszyl I., (1994), *Przemoc w rodzinie*, Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne.

Źródła internetowe:

Bojarski J., Bojarski M., Filar M., Filipkowski W., Guzik-Makaruk E. M., Górniok O., Hoc S., Hofmański P., Kalitowski M., Kulik M., Paprzycki L. K., Radecki W., Sienkiewicz Z., Siwik Z., Tyszkiewicz L., Wilk L., Wąsek A., Kodeks karny. Komentarz,, LexPolonica (dostęp: 06.06.2014 r.) http://lponline.lexpolonica.pl/plweb-cgi/main.pl?test_cookie=1

Bojarski T., Michalska-Warias A., Piórkowska-Flieger J., Szwarczyk M., Kodeks karny. Komentarz, LexPolonica (dostęp: 06.06.2014 r.) http://lponline.lexpolonica.pl/plweb-cgi/main.pl?test_cookie=1

PWN, Słownik języka polskiego w: <http://sjp.pwn.pl/slownik/2510670/przemoc> (dostęp: 9 czerwiec 2014)

Skrzypnik Ewa, Skórska Marta, Studzianek Karolina, Szwed Agata, Zgółka Katarzyna, Przemoc w rodzinie w:

http://www.wpsnz.uz.zgora.pl/pliki/prace_studentow/prace2/Przemoc_w_rodzinie.pdf (dostęp: 9 czerwca 2014)

Orzecznictwo sądów apelacyjnych:

1. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 6 lutego 2003 r., II AKa 532/2002, publikacja Krakowskie Zeszyty Sądowe 2003/7-8 poz. 70
2. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 22 czerwca 2006 r., II AKa 199/2006, publikacja Krakowskie Zeszyty Sądowe 2006/11 poz. 59
3. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 13 listopada 2008 r., II AKa 303/2008, publikacja Orzecznictwo Sądu Apelacyjnego w Katowicach i Sądów Okręgowych 2009/1 poz. 7
4. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 20 marca 2012 r., II AKa 32/2012, publikacja Krakowskie Zeszyty Sądowe 2012/4 poz. 30
5. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Szczecinie z dnia 10 lipca 2013 r., II AKa 119/2013, publikacja LexPolonica nr 7407540
6. Wyrok Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu z dnia 17 grudnia 2013 r., II AKa 359/2013, publikacja LexPolonica nr 8244030

Orzecznictwo Sądu Najwyższego:

1. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 16 grudnia 2009 r., IV KK 168/2009, publikacja Biuletyn Prawa Karnego 2010/1
2. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 7 stycznia 2010 r., V KK 172/2009, publikacja Orzecznictwo Sądu Najwyższego w Sprawach Karnych 2010 poz. 7
3. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 16 listopada 1999 r., WA 16/99, publikacja LexPolonica nr 2353560
4. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 3 czerwca 2004 r., V KK 13/2004, publikacja Orzecznictwo Sądu Najwyższego w Sprawach Karnych 2004 poz. 1067
5. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 12 grudnia 2006 r., IV KK 395/2006, publikacja Orzecznictwo Sądu Najwyższego w Sprawach Karnych 2006 poz. 2413
6. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 21 marca 2013 r., III KK 268/2012, publikacja Krakowskie Zeszyty Sądowe 2013/06, poz. 30